

НАЗВАНИЯТА НА ЦВЕТОВЕТЕ В БЪЛГАРСКИТЕ ЧИЙШИЙСКИ ГОВОРИ

Резюме

Статията е посветена на разглеждане на лексиката за означаване на цветовете в българските островни говори на Одеса. Показана е диалектната своеобразност на този кръг от думи, общата и различната им функция.

Ключови думи: български език, диалект, островни говори, колоративна лексика.

Summary

The paper is dedicated to the examination of the vocabulary of color names in Bulgarian insular patois of Odessa region. The author shows the dialectic originality of this group of words, common and different features in their functioning.

Key words: the Bulgarian language, dialect, insular patois, vocabulary of colour names.

Изучаването на българските говори е важно, защото по този начин ние «задържаме» информацията, пази́м остарелите черти на говорите и т.н. Лексикалното богатство е уникално, тъй като (може така да се каже) то «се губи във вечността».

Материалът е експериментиран от българските преселнически селища: с. - Калчево, с. Бановка и с. Чийший, Болградско, и с. Каменка, Измаилско. Наречен е този тип чийшийски по името на най-голямото село – Чийший (използва го С. Бернштейн) или Чийшия, Болградско. Към него спадат още и други говори, например говорът на село Импуцита, Болградско, и на село Нагорное, Ренийско.

Този тип (от *мизийски ъ-тип*) говори по-скоро може да се отнесе към централния балкански говор и те нямат аналог на територията на България. Запазена е основната парадигма на цветовете: *б'ал – чер'ън, червен – жълт, син – зил'ен*, например *б'ал, -у, -ъ, б'ели* – прил. 1. който има цвят на сняг, на мляко и др.; в българския език се използва и чер наред с прил. черен 1 (общо са пет значения) 1. който има цвят на сажда и др. (*чер'ън, черну, чернъ, черни*); *зил'ен, -у, -ъ, -и* – (общо са 4 значения) 1. който има цвят на трева, млади листа на дърво и под.; *син, -ъ, -'у, -и* - 1. който има цвят на чисто пролетно небе, на синчец и др.; *жълт, -у, -ъ, -и* – който има

цвят, подобен на злато, сярка и др.; *чървен*, -у, -ъ, -и прил. 1. който е с цвят на кръв, зрели вишни, вино и др. или напомня подобен цвят.

Използва се и думата *моравый*, *ва*, *во*, *ви* – пр. морав шар, като се смеси със син, тоест се получава виолетов! А у нас това означава «кафяв»! **Морав** прил. (от тур.) който има цвят, смесен от син и червен; фиолетовый. *Морав патладжан*, *моруф*, -ъ, -ѳ, -ви – така то се използва в диалектите. Фиксирано е в говорите на село Калчево и село Каменка; в село Чийший се запазва като форма *моръф*, -ъ, -ѳ, -ви и само в с. Бановка се използва думата *къричнеф* вм. лексемата кафяв от руския език коричневый (парадигмата звучи така: *къричнеф*, *къричнеѳу*, *къричнеѳъ*, *къричнеѳи*).

В селата Чийший се използва *жълтиникъф* и *жълтиничѳу* и Каменка, Измаилско - *жълтикуф* - нещо, подобно на жълто. Използва се също и за болен човек.

Ниб'ес'ѳи, *-нибесну*, -ъ, -и (пет са значенията) – рус. голубой, книж. небесен. Използва се във второто си значение: Като цвета на небето, ясно-син, лазурен. Използва се в с. Чийший, Калчево, Каменка и Бановка.

В селищата фигурират формите в селата Каменка и Бановка (*л'уликуф*), Чийший (*л'ул'ѳкуф*), Калчево се използват формите (*л'ул'ѳкуф*, *л'ул'ѳкуъ*, *л'ул'ѳкуѳу*, *л'ул'ѳкуѳи*) – свързано е с това, че при нас има **люлек** м. люляк, лиляк, само че съществителното е от женски род (*л'уликъ*) вместо мъжки род. Люляк (от ар.) Планински или градински храст с лилави червени или бели благоуханни съцветия. Тъй като цветето е само с лилави съцветия, то ние имаме и този вариант. И означава точно този цвят – лилавия. Наред с лексемата за този цвят се използва и лексемата от руския език *фиѳлетуф*, *фиѳлетуъ*, *фиѳлетуѳу*, *фиѳлетуѳи*.

Само в село Чийший, Болградско, се пази остарялата форма *грѳниф*, *грѳниъ*, -у, -и. Правим справка по речника на Н. Геров: *гранивый*, *во*, *ва*, *ви* пр. жлътѳий, что бие на червено; оранжевый, жаркой (о цвете) (245) Но в БТР е записано друго значение на **гранив** прил. с неприятен вкус и дѳх на развалена мазнина. В първия случай съпада наистина. И това, че думата е остаряла, и това, че няма друго значение.

В диалекта на село Каменка се пази още формата *портокалиен*, -ъ, -у, -и – от лексемата портокал, която за съжаление не се запазва като дума, и означава оранж, оранжев (и в село Бановка – само че тя звучи като портокал'ен). Правим справка по речника на Н. Геров: **Портокалиевый**, **ва**, **во**, **ви** – апельсиновый. Тук е запазено самото значение, но се различават по словообразователния формант – (*и*)ѳв вместо (*и*)ен. В диалектите на с. - Чийший и с. Бановка се използват още думата *ѳранѳуф*, -ъ, -ѳ, -ви; в Калчевския диалект – *ѳранѳуф*, *ѳранѳѳуф* и *ѳрунѳѳуф*, -ъ, -ѳ, -ви. Българската книжовна дума е **ѳрунѳѳиев** и **ѳрунѳѳиен** прил. (от ар-тур.) Жълточервен, портокален (то върви от обл. остар. **ѳрун** м. Портокал) (изпада *и*е и се заменя с -ѳѳ).

Кирмид'ѐн, кирмид'ѐнѣ, кирмид'ѐну, кирмид'ѐни се използва само в Калчевския и Бановския диалект. Не го открихме по речниците. Означава ярко-жълт цвят, оранжев, например *кирмид'ѐнѣ рокля*.

Пазят се още и формите *сиф, сивѣ, сиву, сиви; бурдоф, -ѣ, -ву, -ви; ал'ѐн, ал'ѐну, ал'ѐнѣ, ал'ѐни; розов, -ѣ, -у, -и* (май че ги има във всички селища).

Слѣнчуф, слѣнчуѣ, слѣнчуву, слѣнчуви – това са вариантите на жълт и е характерно за с. Каменка.

Лилоф, -ѣ, ву, -ви – е взето от руската дума лиловый, нищо че фигурира и рус. чернильный (тъмно-виолетово е) (използва се в с. Каменка).

Илитрикуф, -ѣ, -ву, -ви – това са другите форми, означаващи син цвят. Мисля, че тези форми са единствени, затова е чуждо влияние (записано е в с. Главани и другаде).

Зихтин'уф, -ѣ, -ву, -ви, което означава зелен цвят – *зихтинчуф* в с. Каменка и *зихтин'уф* в селата Чийший и Калчево от ар.-тур. зехтин и зейтин м. маслиново масло. Но няма го като цвят по речниците. Може би го създават вече тук в качеството му като цвят, както и *кирмид'ѐн*. В с. Каменка вече са забравили и не помнят този цвят.

Боз'уф, -ѣ, -ву, -ви – в м. думата бозав прил. (от тур.) сив, пепелявосив. (БТР, с. 60); от речника на Н. Геров – бозавый пр. барзавый, барзивый, сивый, сурый, серый – бозава овца. Пак е с друга наставка – в м. *ав* е *уф*. Използва се в село Калчево и др.

Битуват още в с. Чийший и с. Калчево формите *билизн'уф* – нещо, подобно на бяло. И в първото село е запазена формата на цвета *чер'ѐн-кѐносѣну*, която означава много черен.

Както виждаме, основната парадигма на цветовете се запазва: *б'ал – чер'ѐн, червен – жълт, син – зил'ѐн*. Диалектното *моруф* не съвпада с книжовната форма. И само в с. Бановка се запазва от руския език лексемата *кѣричн'ѣф*. Запазени са цветовете *л'ул'икуф* (само че с различни форми) и *фиѣлетуф, нибесѣн; сиф, бурдоф, ал'ѐн, розов*. Пази се остарялата форма в с. Чийший – *грѣниф* и в с. Каменка – *портокалѣен* (и в село Бановка *портокал'ѐн*), в селата Чийший, Бановка и Калчево – *ѣранжуф, турунджуф* и *кирмид'ѐн* (в с. Калчево и в с. Бановка). Само в с. Каменка се запазват лексемите *лилоф, слѣнчуф* и *илитрикуф* (мисля, че това е чуждо влияние) А *зихтинчуѣ'аа* цвят може би се е образувал вече тук, в Бесарабия.

Основни информатори:

1. Иван Савич Гайдаржи, роден през 1970 година в с. Чийший, Болградско.
2. Галина Павловна Матанска, родена през 1967 година в с. Бановка.
3. Надежда Афанасевна Ангелова, родена през 1930 година в с. Каменка, Измаилско.

4. Дора Георгиевна Каназирска, родена през 1921 година в с. Калчево.

Литература:

1. Български тълковен речник. – София, 1993.
2. Клепикова Г.И., Попова Т. В. О значении данных лингвистической географии для решения вопросов истории болгарского языка // Вопросы языкознания. – 1968. – № 6. – С. 102-103.
3. Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. – София, 1974.
4. Речник на чуждите думи в българския език. – София, 1993.
5. Топалова С. Местоименната система в чийшийските говори // Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. – Велико Търново, 1997. – Т. 6. – С. 437-448.
6. Топалова С. Особени показателни форми в чийшийските български говори (Бесарабия) // Палеобалканистика и старобългаристика. Втори есенни международни четения «Професор Иван Гълъбов». – Велико Търново, 2001. – С. 219-222.
7. Топалова С. Семейни обичаи на българите от чийшийските селища в Бесарабия. // Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. – Велико Търново, 2000. – Т. 7. – С. 459-466.
8. Топалова С. Чийшийските говори в Бесарабия // Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. – Велико Търново, 1996. – Т. 5. – С. 375-382.